

Tuntematon vironkielinen 1500-luvun teksti

Upsalan yliopiston kirjaston käsikirjoitusosastossa säilytetään käsikirjoitusta T 354, josta marraskuussa 1953 löysin harvinaisen vironkielisen kirjaanpanon.

1. Nidos on kooltaan $14,8 \times 10,2$ cm ja sidottu puristetulla pergamentilla päällystettyihin puukansiin. Siinä on ennen ollut kaksi kuparisolkea, jotka nyt ovat hävinneet. Pergamentin puristuskuvio on paikoin kulunut käsittämättömäksi. Sekä etu- että takakannessa on nelikulmion ympäri painettuna joitakin päitä nimineen. Luettavissa on mm. nimet Joanes II, Martin ja Erasmus.

Etukannen sisäsivulle on kirjoitettu hyvin selvällä käsialalla: »Ex utensilibus Laurentij Boieri. / A.D. 1587». Esilehdellä ei ole kirjoitusta, sitten tulee nimiölehti ja siinä punaisella viivalla piirrettyssä nelikulmiossa huolellisesti muovatuin kirjaimin: »Tractatvs. / Formandis / In Religioso Per / fectoque Soc: Iesv: / Institutvo Animis Per: / Qvam Accomodus Ex optimis authoribus/ concinnatus. / Per R. P. Fabicivm Paila / uicinum Genuefi. S. I. Theologum/ Nouitiorum Cracouiae moderatorem felicissimum/ Anno Domini. / CID IO XXC IIIX. L B./» Sen jälkeen on taas kirjoittamaton lehti ja sitten kaksisivuinen, kahdelle palstalle jaettu »Elenchvs». Tätä sisällysluetteloa seuraa taas tyhjä sivu ja sitten tunnettu jesuiittateksti: »Documenta quaedam utilia/ R. P. N. Ignatij quibusdam dis/tichis comprehensa p. A. Frusium/.» Seuraavalta sivulta alkaa sitten varsinainen traktaatti, joka käsittää numeroidut lehdet 1—126. Teksti on pientä mutta hyvin siistiä ja selvää käsialaa, ja sitä kehystää kaksi punaista viivaa siten, että jää vapaaksi yhden punaisen viivan kehystämä reunus. Tähän on sitten merkitty viittaukset eri raamatunkohtiin.

Lehtien 48 ja 49 sekä 54 ja 55 väliin on sidottu pienemmät lehdet samaa paperia. Niihin on samalla käsialalla ja samanlaisin punaisin viivoin piirrettyihin nelikulmioihin kirjoitettu rukouksia, *Precula*. Jatkuva teksti on sivulta 44 r sivulle 46 r eri käsialaa. Kirjoitusalan rajoitus ja numerot loppuvat lehteen 126. Tätä osaa sanomme ensimmäiseksi osaksi. Seuraa toiseksi osaksi nimittämämme jakso, 258 numeroimatonta lehteä, enimmäkseen kirjoitettuja nekin, mutta 36 niistä — sekaisin siellä täällä — on tyhjiä, niin että tekstiä on vain 212 lehteä.

Näiden sivujen teksti on arvoltaan vaihtelevaa ja tässä yhteydessä vailla erityistä merkitystä, enimmäkseen jäljennöksiä tunnetuista jesuiittakäsikirjojen teksteistä, kuten: *Regulae commvnes* (8v—11v), *Regulae modestiae* (11v—12r), *Examen pro generali confessione* (49v—51v), *Regulae praefecti bibliothecae* (76r—77r). Tähän toiseen osaan on eri käsialalla jäljen-

TRACTATUS
BOMINI
 IN RELIGIOS PER
 FECTOQVE SOC: IESV:
 INSTITVTO ANIMIS PER:
 QVAM ACCOMODVS EX
 optimis auctoribus
 concinnatus.
 PERR. P. FABIO PALLI
 uicinum Genesii. S. I. Theologum
 Routhorum Cracouia moderatorē laicis.
 ANNO DOMINI.
 CIO DXXC III X.

†
 små, unga och gamla män och
 kvinnor seen i icke, seen i icke
 sear iagh, hvar många otalige
 sig iagor till helighets affgrund
 till en enigh qual och vno midersta-
 tas och följds. Icke vinnan begär,
 mads iher och anger vren fört
 och fremst be iagffve funder, ther
 näst ganske menighetens offerer,
 medelsser och misgermigar. Afvnd
 som helst i the groven, ja vordt
 i vthan tviffvel i theu timeliga
 lyffrot qudz mads och vrenskep ut
 nitra; og theretter then ewige och
 gladsicfolle salighet i qudz vnde
 vkomma.

Estonici.
 Encke et kuu kabele minck
 mucaha in mase jattu lisse on saia
 mit; minck serest ei ole eigenane
 vilia toj dethut.
 Se om teijs, motella minck mehe
 panda peamo, aoma vevio iumals
 vssen. Se kumis minck ei ytefelo
 meie ifanda yfusus, pomb valgur.
 mit on, sinu aoma peest (o ey me
 ems) lootmine ni juv kova andus.

netty Regulae Praefecti Lectorum ad mensam (78r—78v). Muuten on koko nidos samaa käsialaa. Käsiala muuttuu kirjan mittaan varsin tuntuvasti, syynä kenties iän lisääntyminen tai satunnaiset seikat.

2. Kielentutkijoita kiinnostanevat eniten toisen osan sivut 64r—70r. Niille on ensiksi kirjoitettu latinankielinen, 31-rivinen Oratio. Rukous alkaa sanoilla: »Scitote quonam pacto imbecillis fragilisque homo in peccatum sit misere lapsus, nec inde mediocri ignominia sit affectus — —» Jäljessä on sama teksti kreikan, ruotsin (otsikkona Suetici toni), viron, puolan, saksan ja italian kielillä. Käännöstä on puhtaasti filologiselta kannalta sanottava vapaaksi, sillä eroavuudet ovat melkoisia, ja sen vuoksi vaihtelee tekstien pituuskin. Julkaisen tässä virolaisen tekstin faksimilena sekä jäljemänä ss. 54 ja 56 virolaisen tekstin, jonka prof. Saareste on varustanut huomautuksilla, ja ss. 58—59 ruotsalaisen tekstin.¹

3. Käsikirjoituksen omistajan määrittäminen ei tuota vaikeuksia. Etukannen sisäsivulla on nimi Laurentius Boierus, ja se ilmaisee omistajankin. Siellä on myös vuosiluku 1587. Myös nimiösivulla oleva vuosiluku 1587 viittaa samaan aikaan. Nimiösivun oikeassa alalaidassa oleva kirjainpari LB. varmistaa yhä, että omistaja on ollut Laurentius Boierus. Sitä paitsi nämä

¹ Prof. Saareste on auttanut minua vironkielisen tekstin lukemisessa. — Toimitusteknillisistä syistä julkaistaan desifroidut tekstit prof. Saaresten huomautusten yhteydessä.

mabarasta se ylkangni minke re
 ja raiuafz ifama. Kvon kemate tie
 mit minke panna vortut oli, ni paljo
 vortit minke ni paljo aruengit, mie
 kas kike tainuao vobega.
 O ylysa xisti vabuas, kvoite palloma
 konna maye lunnataya, ni otan jalka
 benna mala lass tegi, vobon bene
 pab se sulate juyy.
 O ylyse Jumala andmine, o yly
 aias, ytle palloma, kes jina ay, et
 jina meya vortut bonna olal karit.
 minke seartzte vilia ka olet exxa
 kanynt karka, et meibe se equue
 ifamaa olet andmt.
 O ilya, layla kolut, o omize pan
 nen inimie se ptopti joetis kake
 mille panki; kauluge ytlep, pafume
 ka, ston kina ise, pyhitzaan paat,
 panyr karka kaku, pyhitzaan se
 voku kaxik. Mes to otare: ter
 denmitade kulleja, puke kuzkie,
 seitkade kike oma onsa hengemari
 not minke vana surv minke vobeka
 mies minke naimie. Ey molare ey
 moit

J
 ey molare kuu paljo neivahuit vai
 se tavol kunka palvet. Joke joke
 exxa esmelt oma patut, peadat kike
 ylna - konna teie teete, sid Jumala
 axma se ylna pab aris. kunka
 se elop se tanyuse remu jate.

Polonic.

Mo acie wiedzic kreszcanie mi, inko
 a mylery i nieszconny szowek, nieszcon
 a mylery, wogezek wogadi, i me matoe zom
 tka zakrywosc odmiost.
 Wobake iednak mamy obaczyc y swagyt
 o hiebie bracia namilasy no plawo kreszcanie
 oni nieszconna a nieszconna, kake y mi,
 iose stworzyca nieszcon, kake to racta kka
 kielia (o zapamiatane na kake obaczyc
 two stworzyca) opuscic ey mie a wozierny
 oyczynie no kakei mu stugito, kake wolee Am
 kolo, tak wolee Archaniolow y wozierko 850.
 matzenie wozierki niebieskiej.
 O namilasy Chrezcjanie obaczyc prawe iako
 sie stworzyca nieszcon wozierki, wozierka na
 sie stworzyca wozierki. O nieszconna a mi
 wymonna kaku boza o namilasy i nieszconnie
 Baczanie powiedz prosz ciz klu ciz do wozierki
 nieszcon aby ty zlosci nieszcon na rumion swe wozier
 y kakei swatynie wozierki wozierki nam ony
 wozierki wozierki wozierki.

kirjaimet L. B. on kirjoitettu samalla musteella kuin koko nimiösivu, mikä voinee merkitä vain, että ne ja sivun muu teksti on kirjoitettu yhdellä kertaa.

Myös kysymykseen, onko omistaja itse kirjoittanut koko käsikirjoituksen, sivuja 44r—46r ja 78r—78v lukuun ottamatta, on vastattava myöntävästi. Paleografisesti kouliintumattomankin silmän on helppo havaita, että etukannen sisäsivulla olevalla käsialalla ja muun tekstin käsialalla on tyypillisiä yhtäläisyyksiä. Sama koskee myös vironkielistä tekstiä. Senkin on kirjoittanut L. Boierus.

Entä milloin teksti on kirjoitettu? Nidoksen muu sisällös osoittaa sen käsikirjaksi. Nuori jesuiitapater on kirjoittanut siihen kaikki ajan ja tradition vaatimat tekstit: traktaatteja, meditaatioita, rukouksia, sääntöjä jne. Vironkielisen tekstin varhaisin kirjoitusaika on siis vuosi 1587. Mutta on tuskin luultavaa, että koko käsikirjaa ja siten vironkielistäkään tekstiä on kirjoitettu yhdellä kertaa. Vironkielinen teksti on toisen osan alussa, ja sen käsiala muistuttaa enemmän nidoksen alun kuin lopun käsialaa, jossa jo on vanhan miehen piirteitä. Siitä syystä meidän on ajoitettava vironkielinen teksti muutamaa vuotta jälkeen 1587:n kirjoitetuksi.

4. Onko L. Boierus myös tekstin sepittäjä, vai onko hän sen vain jäljentänyt? Tähän voimme vastata vain, jos tiedämme jotain tarkempaa

L. Boieruksen henkilöstä. Tiedot ovat kuitenkin hyvin niukat. Kaikki myöhemmät kirjoittajat, jotka ovat hänet maininneet, ammentavat samoista lähteistä: P. Ribadeneiralta, Ph. Alegambelta ja N. Sotvellukselta — kaikki kolme tunnettuja jesuiittaveljesten historioitsijoita. Ensimmäinen ei ole häntä maininnut teoksessaan.¹ Alegamben vuodelta 1642 olevaa alkuperäispainosta en ole tavoittanut, mutta Sotvellus, joka jatkoi Ribadeneiran ja Alegamben työtä, kirjoittaa teoksessaan: »*Lavrentius Boierus natione Suecus, patria Stockolmensis, Poeta Laureatus admissus in Societatem Cracouiae, anno salutis 1587. aetas 24, Rhetoricam & humaniores litteras nonennio in ea professus est; Mathesim triennio, Controuersias de Fide biennio, spiritualis Coadiutor formatus. Mortalite exuit Braunsbergae die 13. Februarij 1619. Scripsit multa versu, sed ea aut suppresso nomine, aut alieno vulgavit. Extat inter alia eius Poemata*

Carolo-Machia Lib. 3. Seu Victoria Auspicij Sigismundi III. Regis Poloniae de Carolo Sudermanniae Duce anno 1605. in Liuonia relata. Vilnae typis Academicis 1606. in 4°. Item eius est

Pompa Casimiriana, idest Celebritas qua, Imago Sancti Casimiri ex Vrbe Vilnae illata est, Heroico poemate descripta. Braunsbergae in 4.»²

Sotvelluksella on Carolo-Machian nimiö epätäydellinen. Itse asiassa nimilehti sanoo teoksen olevan »a Chr. Zawisza, in Alma Vilnensis Academia Societ. Jesu Studioso.»³ Tästä nimilehdellä olevasta maininnasta huolimatta Warmholtz on Alegambeen ja Sotvellukseen vedoten tunnustanut tekijäksi Boieruksen — ja syystäkin, sillä Alegambe ja Sotvellus ovat käyttäneet luotettavia lähteitä. Sotvellukselta ovat sitten H. Witte, V. Placcius, A. Stiernman, A. Hwalström ym. saaneet tietonsa.⁴ Vasta viime vuosisadalla ovat näitä tietoja hieman täydentäneet Aug. ja Al. Backer.⁵ Hekin mainitsevat, että Boierus on kirjoittanut Carolomachian käyttäen salanimeä Zawisca ja että runon on puolaksi kääntänyt ja vuonna 1606 julkaissut liettualainen jesuiittapater I. Eysymont.⁶ He ilmoittavat myös, että Boieruksen toinen tuote Pompa Casimiriana on painettu Vilnassa vuonna 1604 tekijännimenä Aemilianus Enoglecus. Se on ilmestynyt myös Braunsbergissa ilman merkintää painovuodesta.

¹ Vrt. P. Ribadeneira, *Catalogvs Scriptorum religionis Societatis Jesu*, Sec. ed. Antverpiae CLOIDC XIII.

² *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu, Romae MDCLXXVI*, art.: *Lavrentivs Boiervs*.

³ Vrt. C. G. Warmholtz, *Bibliotheca Historica*, Vol. VI, s. 196, n:o 3375.

⁴ Vrt. H. Witte, *Diarium Biographicum*, Gedan 1688, ad. a. 1619; V. Placcius, *Theatrum Anonymorum*, Hamburg 1708, s. 369; A. A. Stiernman, *Bibliotheca Suiogothica*, Tom. II, Holmiae 1731, s. 293; A. E. Hwalström, *Specimen academicum de apostatis svecanus*, Upsalae MDCCXCI, s. 9.

⁵ Vrt. Aug. et Al. Backer, *Bibliothèque des écrivains de la Companie de Jésus. Troisième Série*, Liège 1856, s. 178.

⁶ Beckerit ilmoittavat mp. väärin, että se tapahtui vuonna 1616, sillä Eysymont kuoli jo 1610. S. 293 on kuitenkin puolankielisen laitoksen oikea ilmestymisvuosi 1606.

Backerit mainitsevat näiden kahden jo Sotvelluksen tunteman Boieruksen tuotteen lisäksi, tosin antamatta tarkempia bibliografisia tietoja, vielä kaksi muuta, runot »Carmen adversus Volanum» ja »Carmen ad Andream Jurgiewicz Canonicum Vilmensem», jotka molemmat ehkä on painettu Vilnassa. Jo Sotvellus sanoi Boieruksesta, että hän »scripsit multa versu», mikä näyttää olevan totta. Warmholtzkin viittaa johonkin oodiin, joka on jäänyt jesuiittojen bibliografeille tuntemattomaksi.¹

Paitsi mainittua 1600-luvun kirjoittajaa eivät Ruotsin historiografia ja kirjallisuudenhistoria tiedä mitään Boieruksen henkilöstä. Meillä ei kuitenkaan ole aihetta epäillä Alegamben tiedonantoa, että hän oli Tukholmassa syntynyt ruotsalainen. Katolilaisuuden taas voimistuessa hän lähti jesuiittakollegiumeihin opiskelemaan ja tuli jesuiittapateriksi. Viime aikoihin saakka oli ainoa Boieruksen mahdolliseen Virossa oleskeluun viittaava tieto St. Rostowskin maininta: »sed his aequius Lituania provincia vindicat sibi laudes Patrum, Joannis Ambrosii Veltheri, et Laurentii Boieri, alienigenarum et horum quidem; quos tamen usus longior, et ipse in hac provincia obitus magis facit nostrates.»² Nytemmin on J. Teschitel jesuiittaveljeskunnan arkistossa Roomassa suorittamiensa tutkimusten perusteella saanut asiasta aivan varmoja tietoja. L. Boieruksen elämänvaiheet ovat tällä haavaa entistä paljon paremmin tunnetut, ja ne selittävät hänen vironkielisen tekstinsä synnyinkin. Teschitelin jesuiittaveljeskunnan arkistosta löytämät tiedot kertovat, että L. Boierus syntyi v. 1561 Tukholmassa ja tuli heinäkuussa 1578 Prahan jesuiittakollegiumin oppilaaksi. Opiskeltuaan puoli vuotta »syntaksia» hän siirtyi Olmütziin harjoittamaan muiden »yleistieteiden ja filosofian» opintoja, saavutti filosofian maisterin arvon ja opiskeli sitten 20 kuukautta teologiaa Vilnassa. 20:ntenä syyskuuta 1587 hän liittyi jesuiittaveljeskuntaan ja noviisina hänet lähetettiin Tarttoon Liivinmaalle ja 9:ntenä maaliskuuta Krakovaan. Paitsi äidinkieltään ja klassillisia kieliä hän osasi jonkinverran saksaa, jonka lisäksi hänellä oli »vähän harjaannusta puolan kielessä, vähemmän italian kielessä ja aivan vähän viron kielessä». V. 1591 hän antoi Vilnassa ensimmäisen jesuiittalupauksen ja opiskeli sitten Vilnan collegiumissa 3 vuotta retoriikkaa; samalla hän oli pappiseminäärin prefektin apulaisena. V:n 1594 alussa hänet vihittiin papiksi. V. 1597 hän on Jaroslavin collegiumissa; siellä ja Tartossa hän sittemmin opetti retoriikkaa yli 2 vuoden ajan. V. 1599 hän on Tartossa, ja hänen terveydentilastaan mainitaan tällöin: »rheumaticus, caetera utcumque valens». Vuosina 1600—1603 hänet mainitaan P. Laurentius Norveguksen apulaisena

¹ Vrt. Warmholtz, mt. n:o 1660.

² St. Rostowski. *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem. Recognoscente J. Martinov. Paris 1877, s. 256.*

»in negotio Septentrionali». V. 1601 hänet on määrätty Braunsbergin kollegiumiin, jossa hän 15:ntenä tammikuuta antaa viimeisen, julkisen jesuiittalupauksen. Vuosina 1604—1606 hän on Vilnan kollegiumissa pappissemiinaarin oppilaiden rippi-isänä. Sen jälkeen hänen mainitaan olleen enimmäkseen opetustehtävissä useissa kollegiumeissa: 1606—1611 Braunsbergissa, 1612—1615 jälleen Vilnassa, 1616 Nieswieczissä ja 1618 taas Vilnassa. Helmikuun 13:ntena 1619 hän kuoli Braunsbergissa. Boierus oli myös »Scriptor Comoediarum et Poematum pro tempore variis in lociis».¹

Teschitelin esittämien tietojen mukaan Boieruksella siis oli »aivan vähän harjaannusta viron kielessä». Tämän perusteella voimme pitää mahdollisena, että hän Virossa toimiessaan on voinut kuulla nyt löydetyn vironkielisen tekstin ja itse merkitä sen muistiin, tai hän on voinut jäljentää sen jostain aiemmin jo olemassa olleesta kirjaanpanosta. Hän on kenties myös voinut kääntää tekstin jostain muunkielisestä asusta, mutta missään tapauksessa hän ei ole sitä itse sepittänyt. Tätä käsitystä tukee varsinkin se seikka, että teksti näyttää olleen jesuiittojen keskuudessa varsin yleinen. Samansäältöisen tekstin olen tavannut myös Upsalan yliopiston kirjaston käsikirjoituksesta (T. 359), mihin se on otettu latinan-, saksan-, puolan- ja kreikankielisenä. Tähän mennessä suorittamani vertailu puhuu sen puolesta, että kreikan- tai latinankielinen teksti on alkuteksti. Sen voi todentaa vain filologinen erittely.

5. Alkuperäkysymys on vain hypoteettisesti ratkaistavissa. Nidoksen joutumisen Upsalan yliopiston kirjastoon selittänee parhaiten se seikka, että kuningas Kustaa Aadolf, joka Puolan-retkellään valloitti vuonna 1626 Braunsbergin kaupungin, käski heti siirtää Ruotsiin jesuiittojen suuren kirjaston.² On oletettavissa, että jesuiittakoulun kirjojen joukossa oli myös 7 vuotta aikaisemmin kuolleen Laurentius Boieruksen käsikirjoitus.³ Sillä tavoin nidos on voinut joutua Upsalaan.

6. Lopuksi joku huomautus tekstin merkityksestä viron kielen tutkimukselle. Viron vanhimmat kirjalliset muistomerkit ovat 1500-luvulta. Nyt löydettyä tekstiä vanhempia on vain pari pientä käsikirjoituksen katkelmaa, ensinnäkin vuosilta 1524—28 oleva Isämeidän-rukous ja muutama valankaava.⁴ On myös joitakin katkelmia ensimmäisestä painetusta vironkielisestä

¹ J. Teschitel, Schweden in der Gesellschaft Jesu in Archivum Historicum Societatis Jesu, Vol. XXI (1952), ss. 332—333.

² Vrt. O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten I, Uppsala 1916, s. 55.

³ Verratessani Preussista vuonna 1626 Tukholmaan vietyjen kirjeiden luetteloa (U. 273) en kuitenkaan löytänyt mainintaa Boieruksen käsikirjoituksesta.

⁴ Vrt. A. Saareste ja A. R. Cederberg, Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi 1524—1739 (Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised XVI, Tartu 1925—1931), n:ot 1, 2, 4.

katkismuksesta.¹ Kaikki 1500-luvun tekstit ovat katkelmallisia tilapäis-tekstejä. Näin ollen on tässä julkaistulla tekstillä, joka muodostaa eheän kokonaisuuden, erityinen merkityksensä yhtenä vanhimmista ja täydellisimmistä vironkielisistä teksteistä.

HARALDS BIEZAIS

*

¹ Ibid. n:o 155. Vrt. A. Saareste, L'estonien littéraire et les dialectes. Orbis, Tome II, ss. 323—324.

Ein bisher unbekannter estnischer Text aus dem 16. Jahrhundert

Im November 1953 entdeckte ich in der Handschriftenabteilung der Universitätsbibliothek von Uppsala einen Band mit dem Zeichen T 354. Aus der Eintragung auf der inneren Seite des vorderen Deckels ist zu erkennen, dass der Eigentümer dieses Bandes Laurentius Boierus gewesen ist. Dasselbe wird auch durch die Buchstaben L B auf dem Titelblatt rechts unten bestätigt. L. Boierus hat diesen Band im Jahre 1587 zu schreiben angefangen, als er sein Noviziat im Jesuitenkollegium zu Krakau antrat.

Er ist im Jahre 1563 in Stockholm geboren und im Alter von 57 Jahren in Braunsberg gestorben. Es ist wahrscheinlich, dass er einer von den schwedischen Jünglingen ist, die durch die Wirksamkeit von L. Norvegus (Klosterlasse) und A. Possevinus in Schweden während der Rekatholisierung nach verschiedenen Jesuitenkollegien zur Ausbildung zu katholischen Priestern geführt wurden.

Der Band T 354 ist ein Handbuch von Boierus gewesen, das auf 126 paginierten und 258 nicht paginierten Blättern verschiedene im Jesuitenorden bekannte Traktate, Meditationen, Regeln u.s.w. enthält. Der nicht paginierte Teil hat auf den Seiten 64r—70r einen Text in mehreren Sprachen: lateinisch, griechisch, schwedisch, estnisch, polnisch, deutsch und italienisch. Die Überschrift des schwedischen Textes—*Suetici toni* — gibt Veranlassung zu der Behauptung, dass dieser Text gesungen resp. rezitiert wurde.

Zwischen den verschiedenen Texten ist ein grosser Unterschied zu bemerken und sie müssen als freie Übersetzungen betrachtet werden. Es scheint, dass der lateinische oder der griechische Text der

Grundtext gewesen ist, jedoch gehörte er nicht zu den gewöhnlichen Texten der katholischen Messe. Dieser Text ist bei den rhetorischen Übungen im Jesuitenorden benutzt worden. Er trägt einen mehr privaten Charakter. Andererseits ist der Text unter den Jesuiten verbreitet gewesen, denn ich habe denselben Text in einer anderen Handschrift der Jesuiten in der Universitätsbibliothek von Uppsala mit dem Zeichen T 359 gefunden. Dieser andere Text ist nur lateinisch, griechisch, deutsch und polnisch geschrieben und unterscheidet sich kaum nennenswert von den Texten des Bandes T 354.

Die Provenienzfrage ist nur hypothetisch zu lösen, denn der Band hat keine direkten Zeichen, die seine Herkunft bezeugen. Es ist anzunehmen, dass Gustav II Adolf diesen Band zusammen mit der ganzen Bibliothek des Jesuitenkollegiums in Braunsberg im Jahre 1626 erobert hat. Dieser Gedanke wird dadurch gestützt, dass der genannte Band T 359 eine Eintragung enthält, die zeigt, dass er einem Jesuiten in Posen gehört hat.

Der estnische Text ist auf den Seiten 67v—68v zu lesen. Er ist von besonderer Bedeutung, weil er die Möglichkeit gibt, die Entwicklung der estnischen Sprache im 16. Jahrhundert zu studieren. Aus dem 16. Jahrh. sind bis jetzt nur einige kleinere handschriftliche Fragmente wie auch einige Blätter eines gedruckten Katechismus bekannt. Dieser dürfte der erste längere und abgeschlossene Text in estnischer Sprache sein. Eine philologische Untersuchung des Textes könnte durch die parallelen Texte in anderen Sprachen die Erforschung der historischen Entwicklung der estnischen Sprache besonders fördern.

H. BIEZAIS

*